

ISTORIE

Mark Galeotti (n. 1965) este expert în istoria modernă, politica și securitatea Rusiei. Autor prolific, printre cele mai recente cărți ale sale se numără: *A Short History of Russia* (2021), *Armies of the Russian-Ukrainian War* (2019), *We Need to Talk About Putin: Why The West Gets Him Wrong* (2019; trad. rom. *Hai să vorbim despre Putin! Ce nu înțelege Occidentul*, Humanitas, 2021), *Russian Political Warfare: Moving Beyond the Hybrid* (2019), *Kulikovo 1380: The Battle that Made Russia* (2019), *The Vory: Russia's Super Mafia* (2018), *The Modern Russian Army, 1992–2016* (2017). De asemenea, semnează articole cu regularitate pentru *Moscow Times*, *Raam op Rusland*, *Business New Europe* și numeroase alte publicații. Scrie și pe propriul blog, *In Moscow's Shadows*. Este profesor onorific la University College London și director general la Mayak Intelligence, o firmă de consultanță și cercetare specializată în relațiile cu Rusia. Este bursier al Institutului de Relații Internaționale de la Praga și al Royal United Services Institute de la Londra. A predat istorie la Robinson College, Cambridge, și are un doctorat în științe politice la London School of Economics. A fost șeful Departamentului de istorie de la Universitatea Keele, profesor de afaceri internaționale la Universitatea din New York, profesor invitat la Universitatea Rutgers (Newark), la Universitatea Carolină din Praga și la Institutul de Stat pentru Relații Internaționale al Ministerului Afacerilor Externe al Federației Ruse (Moscova). A consiliat mai multe instituții, printre care Comitetul pentru Afaceri Externe al Camerei Comunelor (Marea Britanie), Adunarea Parlamentară a NATO, Interpolul și Comandamentul Suprem al Forțelor Aliate din Europa.

MARK GALEOTTI

**O SCURTĂ
ISTORIE
A RUSIEI**

DE LA CNEAZUL RURIK
LA VLADIMIR PUTIN

Traducere din engleză și note
de Lia Decei

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

CUPRINS

Introducere	9
1. „Să căutăm un prinț care să ne conducă“	16
2. „Pentru păcatele noastre, a venit un trib necunoscut“	38
3. „Autocrație, cu voia lui Dumnezeu“	58
4. „Banii sunt artera războiului“	78
5. „Voi fi autocrată, aceasta este meseria mea“	100
6. „Ortodoxie. Autocrație. Naționalitate“	118
7. „Viața devine mai bună, tovarăși, viața devine mai luminoasă“	140
8. „Rusia s-a ridicat din nou din genunchi“	164
<i>Mulțumiri</i>	185
<i>Credite foto</i>	187

*Rusia este o țară cu un viitor sigur;
doar trecutul ei este imprevizibil.*

Proverb sovietic

INTRODUCERE

CEA MAI VECHIE CARTE DIN RUSIA NU VORBEȘTE PE O SINGURĂ voce. Strigă și scâncește, mormăie și geme, râde și șoptește, se roagă și urlă pe mai multe voci. În iulie 2000, arheologii care făceau săpături în unul dintre cele mai vechi cartiere ale unuia dintre cele mai vechi orașe din Rusia – Novgorod, cunoscut altădată sub numele de „Domnul Novgorod“ sau „Marele Novgorod“ – au descoperit trei tăblițe de lemn, cerate, care odinioară fuseseră legate una de alta ca o carte. Conform datării cu carbon-14 și altor evaluări, au fost scrise între 988 și 1030 d.H. Pe tăblițele cerate erau scrijeliti doi psalmi. Acesta este un palimpsest, adică un document care a fost folosit și refolosit, de mai multe ori, de-a lungul deceniilor, și pe care scrisul cel mai timpuriu este încă vizibil. Munca minuțioasă a lingvistului rus Andrei Zalizniak a scos la lumină o zonă deconcertantă cu diferite înscrisuri gravate în ceară, mii, de la „Învățăături spirituale pentru fiu de la tatăl și mama sa“ la începutul Apocalipsei lui Ioan,

o listă cu alfabetul slavon bisericesc, chiar un tratat „Despre virginitate“.

Totul se potrivește.

UN POPOR CA UN PALIMPSEST

Rusia este o țară fără granițe naturale, nu are un singur neam sau popor, nici o adevărată identitate centrală. Dimensiunile sale sunt uluitoare – se întinde pe 11 fusuri orare, de la regiunea europeană Kaliningrad, având drept centru orașul și fortăreața cu același nume, acum despărțită de restul patriei-mamă, până la Strâmtoarea Bering, aflată la doar 82 de kilometri de Alaska. Dacă ne mai gândim și că multe dintre regiunile sale sunt greu accesibile, iar populația este izolată, toate acestea ne ajută să explicăm de ce menținerea controlului central a fost o adevărată provocare și de ce pierderea acestui control asupra țării i-a obsedat pe conducătorii ei. Am întâlnit odată un ofițer KGB (în rezervă) care mi-a spus așa: «Am crezut întotdeauna că e vorba despre totul sau nimic: fie ținem țara cu pumn de fier, fie se va destrăma». Presupun că predecesorii lui, de la ofițerii țariști la primii cneji medievali, aveau cam aceleași îngrijorări – iar demnitarii lui Putin, cu toate progresele comunicațiilor moderne, le au cu siguranță în ziua de azi.

Faptul că se află la răscrucea drumurilor între Europa și Asia înseamnă de asemenea că Rusia este eternul „celălalt“ al oricui: europenii o consideră asiatică și viceversa. Istoria ei a fost modelată din exterior. A fost invadată de străini, de la vikingi la mongoli, de la teutonii cruciați la poloni, de la francezii lui Napoleon la germanii lui Hitler. Chiar și atunci când nu a fost asediată fizic, a fost modelată de forțe externe culturale, privind mereu dincolo de hotarele ei pentru orice, de la capital cultural la inovație tehnolo-

logică. De asemenea, a reacționat la lipsa unor granițe clare printr-un proces constant de expansiune, aducând noi identități etnice, culturale și religioase în acest amestec.

Rușii sunt, prin urmare, chiar ei un popor ca un palimpsest, cetățeni ai unei națiuni diverse, care manifestă mai mult decât altele aceste influențe externe în fiecare aspect al vieții. Limba lor este un fel de testament al acestei situații. Gara se numește *vokzal*, de exemplu, după stația de metrou Vauxhall din Londra, rezultatul unei nefericite traduceri făcute atunci când o delegație rusă impresionată a vizitat Anglia în secolul al XIX-lea. La vremea aceea, nobilimea rusă vorbea franceză, așa că și-ar fi pus totuși un *bagaj* pe *kușet* în vagonul de dormit. La Odessa, în sud, străzile purtau nume italienești, pentru că această limbă era limba comună a negustorilor din Marea Neagră; la Birobidjan, la granița cu China, prin contrast, limba locală este până în ziua de azi idiș, de când Stalin s-a gândit să-i încurajeze pe evreii sovietici să se stabilească acolo în anii '30. În kremliul fortificat din Kazan, există atât o catedrală ortodoxă, cât și o moschee musulmană, în vreme ce șamanii binecuvântează conductele de petrol din nordul îndepărtat.

Desigur, toate popoarele sunt amestecuri de diferite credințe, culturi și identități într-o măsură mai mare sau mai mică. Într-o epocă în care felul preferat de mâncare în Marea Britanie este curry, când Academia Franceză continuă să poarte bătălii în lupta deja pierdută pentru a păstra limba franceză fără cuvinte străine, și când mai mult de unul din opt cetățeni americani s-au născut în străinătate, aceasta este fără îndoială o certitudine. Însă trei lucruri sunt frappante în legătură cu experiența Rusiei. Primul este profunzimea și varietatea însușirii dinamice, de colecționar, a influențelor externe. Al doilea este reprezentat de modulele specifice în care straturi succesive au fost ridicate unul deasupra celuilalt pentru a crea această țară și cultură

aparte. Toate națiunile pot fi amestecuri, dar ingredientele și modurile în care se amestecă variază foarte mult. Al treilea este reacția rușilor la acest proces.

Conștienți – adesea jenați – de această identitate fluidă, hibridă, rușii au reacționat generând o serie de mituri naționale pentru a o nega sau a o celebra. Într-adevăr, însăși fondarea a ceea ce numim azi Rusia a fost învăluită într-o asemenea poveste națională „perfectă“, așa cum voi discuta în capitolul unu, cucerirea de către vikingii străini fiind rescrisă ca și cum chiar cei cucerți i-ar fi invitat pe invadatori în țară. De atunci au existat o mulțime de astfel de legende, de la modul în care Moscova a devenit creștină și a „Treia Romă“, leagănul adevăratei creștinătăți (după ce prima a căzut în mâinile barbarilor, iar „A doua Romă“, Bizanțul, în mâinile Islamului), până la încercările de azi ale Kremlinului de a prezenta Rusia ca pe bastionul valorilor sociale tradiționale și un bastion împotriva ordinii mondiale dominate de americani.

ÎNAPOI ÎN VIITOR

Mongolii au cucerit Rusia în secolul al XIII-lea; când puterea lor a intrat în declin, cei mai eficienți aliați și colaboratori ai lor, cnejii Moscovei, s-au reinventat drept cei mai mari apărători ai națiunii lor. În mod repetat, conducătorii Rusiei au revizuit trecutul, în speranța de a construi viitorul pe care îl doreau, recuperând de fiecare dată miturile și simbolurile culturale ori politice de care aveau nevoie. Țarii și-au însușit simbolurile gloriosului Bizanț, însă, în acest caz, vulturul cu două capete al imperiului privea spre vest, dar și spre sud. De-a lungul secolelor, relațiile complexe ale Rusiei cu Occidentul au devenit tot mai importante. Uneori, asta a însemnat să adopte idei și să adapteze valori care să

se potrivească, de la țarul Petru cel Mare, care le-a poruncit rușilor să-și radă bărbile în stil european (ori să plătească o „taxă pe barbă“ specială), la sovieticii care au construit o întregă societate pe noțiunea lor despre o ideologie pe care Karl Marx o imaginase pentru a fi aplicată în Germania și Marea Britanie. Alteori, a însemnat o hotărâre complexată de a respinge influențele occidentale, chiar prin redefinirea trecutului, de exemplu ignorând toate dovezile arheologice că originile acestui pământ sunt legate de venirea invadatorilor vikingi. Însă nu a însemnat niciodată ignorarea Occidentului.

Astăzi, în speranța de a reuși să găsească un discurs care să îi permită să aleagă aspectele Occidentului care îi sunt pe plac – iPhone-uri și penthouse-uri la Londra, dar nu și impozit pe venit progresiv și stat de drept –, o nouă elită a încercat din nou să se definească pe sine și țara în care trăiește așa cum îi convine. Nu întotdeauna cu succes și nu în avantajul tuturor celorlalți, totuși: de-a lungul timpului au ajuns să pună sub semnul întrebării nu atât locul lor în lume, cât modul în care lumea îi tratează. Acest lucru se află în centrul procesului care a dus la ascensiunea lui Vladimir Putin și evoluția lui de la un om pragmatic, în mod esențial tolerant, la conducătorul militar naționalist care a anexat Crimeea în 2014 și a provocat un conflict nedecarat în sud-estul Ucrainei. Rusia a devenit o țară în care reimaginarea istoriei a devenit nu numai o pasiune națională, ci și o industrie. În expoziții există grafice care plasează originile politicii moderne în epoca medievală, ca și cum ar fi vorba despre o singură și neîntreruptă evoluție. Rafturile librăriilor gem de istorii revizioniste, iar manualele școlare sunt rescrise conform noilor doctrine. Statuile lui Lenin stau umăr la umăr cu acelea ale țarilor și sfinților, ca și cum nu ar exista nici o contradicție în viziunile asupra Rusiei pe care le întruchipează.

Tema de bază a acestei cărți este deci istoria unei țări fascinante, bizare, glorioase, disperate, exasperante, sângeroase și eroice, pe care o vom explora mai ales prin intermediul a două aspecte care se întrepătrund: modul în care influențele succesive de dincolo de granițele ei au modelat Rusia, țara-palimpsest, și modurile în care rușii le-au acceptat printr-o serie de construcții culturale potrivite, scriind și rescriind trecutul pentru a înțelege prezentul și a încerca să influențeze viitorul. Și cum, în schimb, acest fapt a ajuns să afecteze nu numai proiectul lor constant de construire a națiunii, ci și relațiile lor cu lumea. Este o carte scrisă fără regrete, nu pentru specialist, ci pentru toți cei interesați de trecutul unei țări care poate fi descrisă atât ca o relicvă haotică a unui vechi imperiu, cât și ca o amenințare existențială la adresa Occidentului.

Pentru că am condensat o mie de ani de istorie plină de evenimente adesea sângeroase într-un volum scurt, am fost nevoit, firește, să recurg la descrieri sumare. La sfârșitul fiecărui capitol ofer o Bibliografie suplimentară mult mai erudită și care poate ajuta la restabilirea echilibrului. Totuși, această carte nu pretinde că este exhaustivă și că tratează fiecare detaliu, scopul ei este să exploreze perioadele de grandoare și decădere ale acestei extraordinare națiuni și cum rușii înșiși au înțeles, explicat, mitologizat și rescris această poveste.

Bibliografie suplimentară: Pentru o privire amplă asupra celor o mie de ani de istorie a Rusiei, există multe cărți bune pe care le pot recomanda pentru deosebita eleganță a abordării ori calitatea neobișnuită a stilului, dar permiteți-mi să amintesc câteva. Cartea lui Geoffrey Hosking, *Russian History: A Very Short Introduction* (Oxford University Press, 2012), este exact ceea ce pretinde a fi. O carte a unui jurnalist mai degrabă decât a unui savant, cea a lui Martin Six-

smith, *Russia: A 1,000-Year Chronicle of the Wild East** (BBC, 2012), este o vedere de ansamblu plină de viață și ușor de citit. *Natasha's Dance: A Cultural History of Russia*** (Penguin, 2003) de Orlando Figes se concentrează mai mult asupra ultimelor două secole, dar nu este mai puțin un adevărat tur de forță. Dacă o imagine face cât o mie de cuvinte, o hartă este la fel de valoroasă, iar cartea lui Martin Gilbert, *Routledge Atlas of Russian History* (Routledge, 2007), este o compilație foarte utilă. Istoria este de asemenea scrisă în cărămidă și piatră, iar strălucita lucrare a lui Catherine Merridale, *Red Fortress: The Secret Heart of Russia's History* (Penguin, 2014), face din Kremlinul din Moscova un personaj din istoria Rusiei.

* Martin Sixsmith, *Rusia: Un mileniu de istorie*, Ed. Humanitas, 2016.

** Orlando Figes, *Dansul Natașei: O istorie culturală a Rusiei*, Ed. Polirom, 2018.

1. „SĂ CĂUTĂM UN PRINȚ CARE SĂ NE CONDUCĂ”

CRONOLOGIE

- 862? Sosirea lui Rurik, nașterea unui nou popor: rușii
- 882 Oleg cucerește Kievul; își mută capitala de la Novgorod la Kiev
- 980 Vladimir cel Mare devine mare cneaz al Kievului
- 988 Vladimir hotărăște convertirea Rusiei kievene la creștinismul de rit ortodox
- 1015 Moartea lui Vladimir provoacă lupte dinastice pentru putere
- 1036 Iaroslav cel Înțelept controlează toate teritoriile populate de ruși
- 1054 Moartea lui Iaroslav provoacă lupte dinastice pentru putere
- 1097 Adunarea de la Liubeci
- 1113 Vladimir Monomahul devine mare cneaz la cererea locuitorilor Kievului

Viktor Vasnețov, *Sosirea lui Rurik pe malul Lacului Ladoga* (1909)

DESCRIEREA FĂCUTĂ DE VIKTOR VASNEȚOV SOSIRII PRINȚULUI Rurik pe malurile Lacului Ladoga este clasică. *Cronica vremurilor de demult* sau *Cronica lui Nestor*, din secolul al XII-lea, cea mai bună și singura sursă referitoare la acea epocă, vorbește despre luptele pe care le-au dus triburile slave izolate din ceea ce va deveni Rusia împotriva „varegilor” – numele pe care l-au dat ei vikingilor din Scandinavia – pentru a-i alunga de pe pământurile lor. Dar când ciuzii și merii, radimicii și krivicii și toate celelalte nenumărate clanuri și triburi au încercat să se conducă singure, s-au iscat și mai multe războaie. Nefiind în stare să se înțeleagă în legătură cu prioritățile și protocolul, cu teritoriile mai mari sau mai mici, s-au îndreptat din nou către varegi și au cerut un prinț: „Țara noastră este mare și bogată, dar nu este rânduială în ea. Veniți să cârmuiți și să domniți peste noi”.

L-au primit pe Rurik (862?–879), întemeietorul dinastiei Rurikizilor, dinastie care a condus Rusia până în secolul al